

Вітренко О. В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки, обліку і оподаткування
Донецького національного технічного університету*

Катранжи Л. Л.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління, фінансів та економічної безпеки
Донецького національного технічного університету*

Придятько Е. М.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління, фінансів та економічної безпеки
Донецького національного технічного університету*

Vitrenko Olena

*PhD in Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economics, Accounting and Taxation
Donetsk National Technical University*

Katranzhy Leonid

*PhD in Economics, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Management, Finance and Economic Security
Donetsk National Technical University*

Pridatko Ella

*PhD in Economics,
Senior Lecturer at Department of Management, Finance and Economic Security
Donetsk National Technical University*

ОРГАНІЗАЦІЯ ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ В СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ

Анотація. Стаття присвячена оцінці організації обліку дебіторської заборгованості як одного з найважливіших елементів управління комерційними ризиками підприємств. Представлено динаміку зростання та середні показники структури оборотних активів промислових підприємств України. Розроблено класифікацію дебіторської заборгованості як методичну основу організації бухгалтерського обліку, контролю та управління дебіторською заборгованістю. Для цілей управління дебіторською заборгованістю та ризиками її неповернення запропоновано обліковий механізм інформаційного забезпечення. Концепція бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості розглянута в умовах застосування національних та міжнародних стандартів, що дозволило сформулювати низку рекомендацій щодо удосконалення облікового механізму з урахуванням їхніх загальних положень і підходів. Розроблені напрями удосконалення системи обліку з урахуванням груп ризику і застосування припустимого ліміту дебіторської заборгованості у складі оборотних активів та в окремих групах дебіторів за рівнями ризику.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, класифікація, комерційні ризики, інформаційне забезпечення, бухгалтерський облік, управління, організація обліку.

Вступ та постановка проблеми. Тривалий стан падіння економіки в Україні, зумовлений кризовими явищами суто економічної природи, політичної нестабільності, вад правничої і судової систем, призвів до погіршення платоспроможності і платіжної дисципліни у виконанні зобов'язань перед постачальниками продукції. Сукупність факторів дії і бездіяльності в економіці країни створює загрозу переходу стадії кризи у хронічне банкрутство і бідність, що супроводжуються різким зниженням мотивації високопродуктивної праці, затримками виплати поточних зобов'язань, у тому числі з оплати праці. Названі фактори створюють системний вплив і становлять загрозу фінансовій безпеці підприємств.

Процес забезпечення результативності будь-якої організації вимагає постійної уваги та ефективних дій з боку менеджменту. Нині система сталого розвитку економічних відносин постала перед спричиненими COVID-19 новими загрозами. Бізнес-структури змушені знаходити нові інструменти вирішення нагальних проблем із метою

уникнення соціально-економічних загроз і зменшення ризиків втрати капіталу. Для цього керівництву підприємств необхідно здійснювати пошук ефективних інструментів управління діяльністю з метою зниження ризиків впливу несприятливих чинників зовнішнього середовища, що в сьогоdnішніх умовах підвищує актуальність ефективного використання фінансових інструментів, одним із яких є дебіторська заборгованість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз фахових джерел дає змогу виділити такі концептуальні підходи дослідників до вивчення дебіторської заборгованості підприємств як економічної категорії:

1) як економічного явища, зумовленого циклічністю виробничої діяльності, що об'єктивно зумовлено характером руху авансованого капіталу в процесі його функціонування [1; 2];

2) як фінансового інструменту та об'єктивної умови реалізації готової продукції (товарів, послуг) покупцям і виникнення комерційного кредиту в рахунках, що підлягають оплаті [3–5];

У першому випадку дебіторська заборгованість розглядається як інвестований оборотний капітал, тобто як фінансова категорія, тоді як у другому – як комерційна економічна категорія, де наявність дебіторської заборгованості розглядається як негативне явище, що зумовлює відволікання коштів підприємства з обороту і тому потребує формування моделі управління нею, націленої на мінімізацію суми дебіторської заборгованості. Проте потрібно зважувати на дуалізм досліджуваної нами категорії, тому названі концептуальні підходи лише доводять складність дебіторської заборгованості як об'єкта дослідження.

Вагомий внесок у вирішення різних аспектів управління розрахунками з контрагентами за товарними операціями здійснили вітчизняні науковці: І.О. Бланк, М.Д. Білик, Ф.Ф. Бутинець, Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, Л.В. Городянська, Р.О. Костирко, В.М. Костюченко, С.А. Кузнецова, А.А. Мазаракі, О.В. Маркус та інші. Не зменшуючи вагомості результатів виконаних досліджень, потрібно зазначити, що багато питань нині залишаються дискусійними, а проблематика розкриття ризиків бухгалтерської оцінки дебіторської заборгованості досліджена недостатньо.

Мета статті зосереджена на визначенні підходів до моделювання обліку розрахунків за товарними операціями підприємств в умовах невизначеності.

Результати дослідження. Сучасні реалії економічного середовища та стан дебіторської заборгованості на підприємствах України зумовлюють необхідність подолання кризових явищ та запровадження інноваційних методів управління. У зв'язку з наявністю значних сум дебіторської заборгованості промислових підприємств України діяльність більшої їх частини практично паралізована, підприємства не мають можливості нормально функціонувати, оскільки дебіторська заборгованість спричинює відволікання коштів з обігу та призводить до кризи взаємних не платежів, яка стримує розвиток ринків збуту і негативно впливає на економіку країни.

Структура оборотних активів безпосередньо впливає на ефективність використання оборотних коштів. Дебіторська заборгованість у структурі оборотних активів промислових підприємств України сягає критичних значень. Такий стан доводить існування проблеми і

необхідність пошуку шляхів виправлення ситуації для зниження можливих фінансових ризиків. Аналіз стану дебіторської заборгованості, методології обліку, дієвості контролю та якості інформаційного забезпечення системи управління актуалізується й через деструктивні явища в економічній сфері: виведення коштів в офшори, сумнівні фінансові операції та фінансові маніпуляції, що спричиняють негативні наслідки – порушують принципи ринкової економіки, підвищують ризику банкрутства підприємств.

Цілком логічним є твердження щодо неможливості формування ефективної структури активів підприємства, якщо питома вага дебіторської заборгованості становить 40–50% від суми обігових активів [9, с. 75; 3, с. 28]. Велика частка дебіторської заборгованості в загальній структурі активів знижує ліквідність і фінансову стійкість підприємства та підвищує ризик фінансових збитків. Аналіз показав, що станом на 01.01.2018 р. питома вага дебіторської заборгованості в загальному обсязі оборотних активів промислових підприємств України вже в середньому дорівнює 65% (рис. 1).

Системність цього явища стає очевидною під час аналізу показника в динаміці. Так, за період 2010–2019 рр. спостерігається постійне зростання суми дебіторської заборгованості у промисловості України (рис. 2).

Науковий підхід до вирішення питань методології, організації і методики управління дебіторської заборгованості ґрунтується на її класифікації. Основні ознаки класифікації дебіторської заборгованості наведені у табл. 1.

Запропонована класифікація представляє науково-обґрунтований елемент організації обліку і управління дебіторською заборгованістю. Організаційна компонента проблеми має значний вплив на рівень ризиків неповернення боргу. Вона включає два рівня суб'єктності контролю: 1) рівень менеджменту; 2) бухгалтерський рівень. На кожному з цих рівнів єдиним є об'єкт контролю – контрагент, який виступає в ролі боржника за контрактом (угодою). Предмет, методи контролю та інструменти – різні. Так, предметом контролю з боку менеджменту виступає юридична сфера розрахунків, інструменти пролонгації, розстрочення, відстрочення погашення боргу, бонуси,

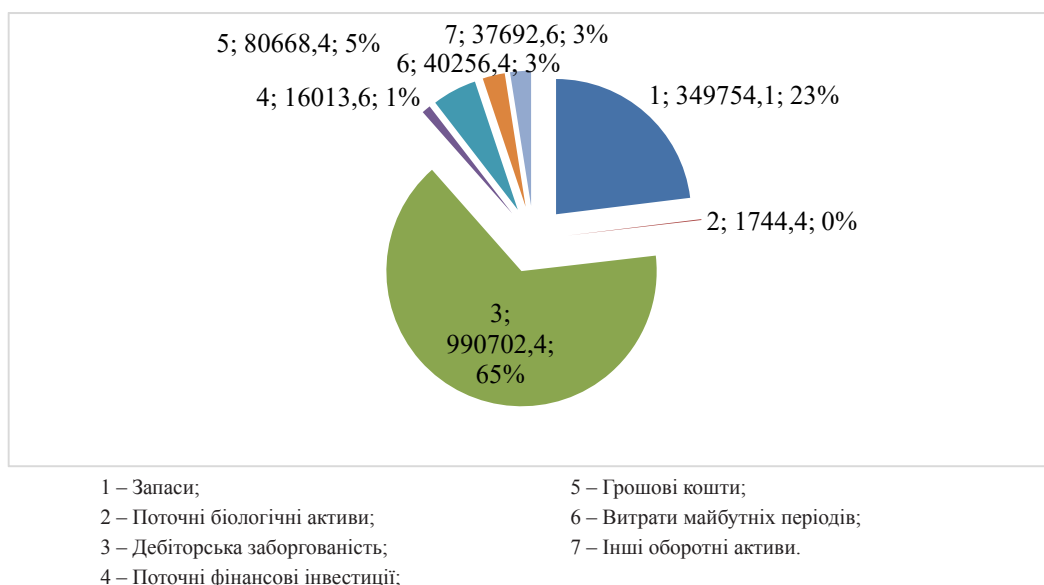

Рис. 1. Структура оборотних активів промислових підприємств України станом на 01 січня 2018 р., млн грн.

Джерело: розроблено на основі даних офіційного сайту Держстату [10]

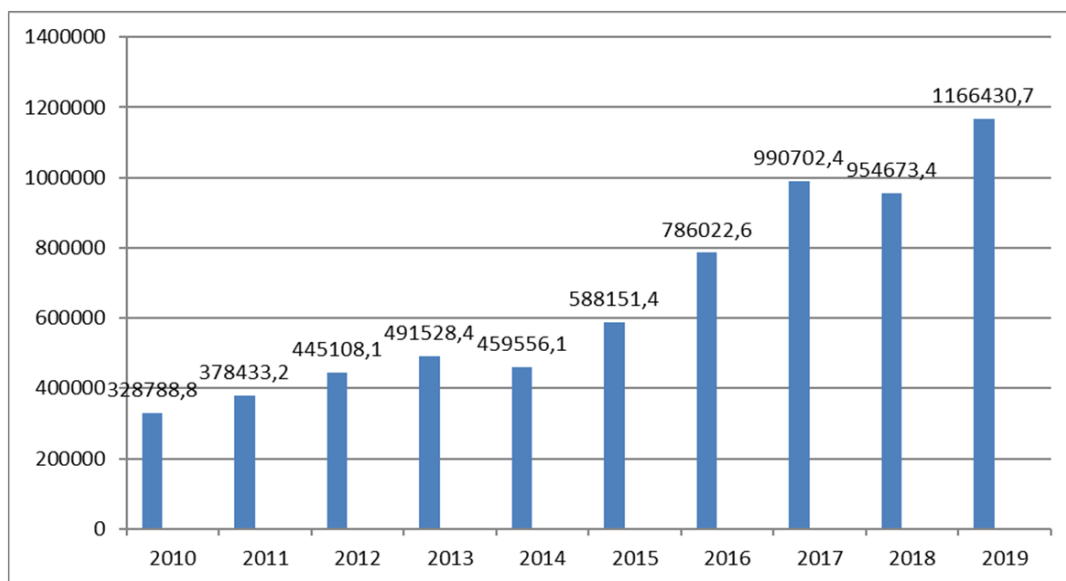

Рис. 2. Динаміка зростання дебіторської заборгованості у промисловості України за період 2010–2019 рр., млн грн.

Джерело: розроблено на основі даних офіційного сайту Держстату [10]

знижки тощо. У бухгалтерському обліку і контролі предметом виступає сукупність методологічного й методичного забезпечення техніки і процедур реєстрації операцій в обліку з послідуочим відображенням вартісної оцінки у фінансових звітах. Вважаємо, що необхідно на рівні суб'єктів управління досягати єдності підходів до оцінки ризику неповернення боргу. На нашу думку, запропонована класифікація дебіторської заборгованості може бути методичним підґрунтям для досягнення єдності підходів до управління комерційними ризиками. Наприклад, при визначенні форми розрахунків, системи бонусів. Рекомендовано використовувати різні форми розрахунків з дебіторами відповідно до групи ризику: для клієнтів високого ризику – акредитивну або чекову форму розрахунків; для групи середнього рівня ризику – чекову або вексельну форму; для клієнтів з низьким рівнем ризику непогашення боргу – платіжне доручення.

Оскільки завданням збуту продукції є щонайширше залучення покупців до кола постійних клієнтів, важливим інструментом управління дебіторською заборгованістю є надання розстрочення та/або відстрочення терміну погашення заборгованості. В обліку такі операції мають чітко класифікуватися за періодом її погашення на поточну і довгострокову. Для таких клієнтів потрібно активно використовувати систему бонусів – знижок за своєчасну сплату заборгованості. Такий механізм доволі широко використовується у зарубіжній практиці. Для запровадження облікового відображення системи надання знижок і бонусів необхідно розробити чітку методику. На нашу думку, отримання від покупця довгострокового векселя при неможливості своєчасного погашення заборгованості було б доцільним відображати в обліку кореспонденцією з кредиту рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (за відповідними субрахунками) в дебет рахунка 182 «Довгострокові векселі одержані». Однак зауважимо, що інструкцією №291 не передбачено такої кореспонденції, але є кореспонденція з кредиту рахунка 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» [11]. Тому за результатами фінансового моніторингу при прийнятті рішення про переведення поточної дебіторської заборгованості у дов-

гострокову при укладанні договорів за довгостроковими операціями з покупцями її потрібно спочатку списати на рахунок 377. З цього робимо висновок, що Інструкцією № 291 передбачено виведення довгострокової заборгованості до розряду особливої групи дебіторської заборгованості покупців та замовників: з кредиту рахунка 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками» (за відповідними субрахунками) в дебет рахунка 377 «Розрахунки з іншими дебіторами» з подальшим списанням суми в дебет рахунка 182 «Довгострокові векселі одержані».

Підтвердження дебіторської заборгованості покупців короткостроковими векселями здійснюється прямим списанням її з кредиту рахунка 36 в дебет рахунка 34 «Короткострокові векселі одержані». У разі відстрочення оплати на період, що перевищує 12 місяців без надання векселя:

- Дт 183 «Інша дебіторська заборгованість»;
- Кт 377 «Розрахунки з іншими дебіторами».

Важливо, що у цьому разі підприємству буде потрібно вивести дебіторську заборгованість зі складу оборотних активів і перевести її до розряду необоротних активів. Операція призведе до зміни у структурі активів і буде впливати на показники фінансового аналізу при оцінці фінансового стану підприємства.

Обліковий контроль допустимого рівня дебіторської заборгованості за товарними операціями має бути націлений на підвищення гарантій оплати. Для цього важливо залучати юридичні інструменти гарантування оплати покупцями заборгованості через систему вексельного забезпечення.

Отримання від покупця векселя зменшує ризики підприємства, пов'язані з неповерненням коштів (performance risk), оскільки векселі є цінними паперами і (а) формують певні гарантії покупця щодо сплати заборгованості в установлений термін, (б) передбачають можливість стягнення неустойки за порушення встановленого і зафіксованого у векселі терміну оплати, (в) можуть бути реалізовані підприємством банкам або іншим учасникам ринку для здійснення факторингових операцій. Також судове стягнення коштів з неплатника за векселем процесуально не є обтяжливим. Відтак, можемо зробити висновок, що

Класифікація дебіторської заборгованості як об'єкта управління (розроблено авторами)

Ознаки класифікації	Назва класифікаційної групи	Характеристика
1. За видами дебіторської заборгованості	1.1. Дебіторська заборгованість за торговельними операціями (операційна)	Виникає в процесі звичайної операційної діяльності підприємства в результаті продажу товарів, виконання робіт чи надання послуг, у тому числі в кредит.
	1.2. Інша дебіторська заборгованість (неопераційна)	Виникає внаслідок: переплати за розрахунками за податками; відображення заборгованості за відсотками до отримання; виплачених авансів.
	1.3. Дебіторська заборгованість за позиками й облігаціями	Характеризується іншими підходами до оцінки та наявністю підвищених кредитних ризиків.
2. За рівнем комерційного ризику	2.1. Високого ступеню ризику неповернення; 2.2. Середнього ступеню ризику неповернення; 2.3. Низького ступеню ризику неповернення; 2.4. Безризикова дебіторська заборгованість.	Названі групи класифікації дебіторської заборгованості підлягають відображенню у фінансовій звітності окремими статтями з урахуванням критеріїв суттєвості щодо їх відображення. Розкриття дебіторської заборгованості за цією ознакою здійснюється у Звіті про управління.
3. За термінами погашення	3.1. Довгострокова заборгованість;	Дебіторська заборгованість класифікується за термінами її ймовірного погашення з метою віднесення її до складу необоротних (більше 12 місяців після звітної дати) і оборотних активів, що є необхідним для цілей аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання.
	3.2. Поточна заборгованість.	
4. За методом оцінки	4.1. За справедливою вартістю; 4.2. За амортизованою вартістю;	Передбачає визначення вартості дебіторської заборгованості як фінансового активу на основі очікуваних кредитних збитків (МСФЗ 9) [8]
	4.3. За первісною (історичною) вартістю;	Передбачає відображення за фактичною вартістю торговельної та іншої дебіторської заборгованості [6].
	4.4. За чистою реалізаційною вартістю.	Передбачає відображення у балансі як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості та резерву сумнівних боргів [6].
5. За впливом на грошові потоки	5.1. Забезпечена (підтверджена) дебіторська заборгованість. 5.2. Сумнівна дебіторська заборгованість. 5.3. Безнадійна дебіторська заборгованість.	За цією ознакою класифікації визначається ступінь гарантованості повернення дебіторської заборгованості в установлені строки.
6. За формою розрахунків	6.1. Акцептна форма розрахунків з покупцями 6.2. Акредитивна форма розрахунків 6.3. Форма розрахунків платіжними дорученнями 6.4. Чекова форма розрахунків 6.5. Вексельна форма розрахунків	Форми розрахунків з покупцями і підрядниками визначається згідно умов договору (за виключенням випадків, коли форма розрахунків визначається банком і є обов'язковою) і є одним з важливих механізмів управління розрахунками з покупцями і замовниками.
7. За суб'єктами заборгованості	7.1. Зовнішні суб'єкти дебіторської заборгованості.	До зовнішніх суб'єктів дебіторської заборгованості відносяться контр-агенти підприємства, які становлять категорію покупців його продукції
	7.2. Внутрішні суб'єкти дебіторської заборгованості.	До внутрішніх суб'єктів відносяться працівники підприємства, які в рахунок заробітної плати або іншим чином купують продукцію, що виробляється підприємством. Внутрішня дебіторська заборгованість також виникає за розрахунками з підзвітними особами
8. За статусом покупців	8.1. Дебіторська заборгованість резидентів/нерезидентів;	Облік дебіторської заборгованості нерезидентів здійснюється в іноземній валюті. Для відображення такої заборгованості у фінансовій звітності вартість боргу підлягає перерахунку згідно П(С)БО 22 «Вплив інфляції» [7].
	8.2. Дебіторська заборгованість юридичних/фізичних осіб.	
9. За способом визнання (пункт 6 П(С)БО 10) [6]	9.1. Поточна дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги);	Визнається активом одночасно з визнанням доходу від реалізації продукції (товарів, роботи, послуги) і оцінюється за первісною вартістю.
	9.2. Відстрочена дебіторська заборгованість за продукцію (товари, роботи, послуги).	У випадку відстрочення платежу з виникненням від цього різниці між справедливою вартістю дебіторської заборгованості і номінальною сумою грошових коштів та/або їх еквівалентів, що підлягають отриманню, визнається дебіторською заборгованістю за нарахованими доходами (процентами) у періоді її нарахування.

вексельні розрахунки є дієвим інструментом управління дебіторською заборгованістю і планування грошового потоку суб'єктів господарської діяльності.

Облік розрахунків за товарними операціями може бути організований як за позиційною системою, тобто за конкретними контрагентами, коли заборгованість є «плаваючою» і може на початок облікового періоду мати, наприклад, дебетове сальдо, а на кінець – кредитове, так і одночасно за рахунками 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями» і 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» з відкриттям субрахунків за групами (найменуваннями) контрагентів з подальшим проведенням взаємозаліку розрахунків заборгованостей за кожним з них.

Важливо також приділити особливу увагу порядку списання простроченої дебіторської заборгованості, бо між списанням такої заборгованості і формуванням бази оподаткування податком на прибуток існує прямий зв'язок. Саме тому методика обліку і своєчасність списання сумнівної дебіторської заборгованості стає досить важливим ризик-фактором формування достовірної інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Отже, в обліку дебіторської заборгованості найбільшу проблему складає оцінка, яку за часовим критерієм її визнання поділяють на первинну і поточну. У системі національних стандартів обліку для оцінки дебіторської заборгованості застосовуються норми П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» [6]. У МСФЗ (IAS) 9 «Фінансові інструменти» приділено увагу оцінці дебіторської заборгованості за товарними операціями саме як фінансового інструменту в управлінні підприємством. Найважливішим акцентом цього міжнародного стандарту є визначення кредитного ризику за дебіторською заборгованістю для цілей внутрішнього управління на основі вартості грошей у часі (ануїтету) [8].

Створення резерву сумнівних боргів, передбаченого П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» та МСФО (IFRS) 15 «Виторг за договорами з покупцями», можна віднести до інструментів бухгалтерського обліку щодо уникнення або зменшення ризику недостовірності бухгалтерської оцінки активів підприємства. Відомо, що цей показник використовується для коригування дебіторської заборгованості до її чистої реалізаційної вартості. Механізм такого корегування по суті показує величину виявленого підприємницького ризику неотримання коштів від дебіторів, відображеного інструментами бухгалтерського обліку у фінансовому звіті про фінансовий стан підприємства (Форма 1 – Баланс. Звіт про фінансовий стан).

У фаховій літературі зустрічаються нарікання на недоліки нормативного врегулювання питань розмежування дебіторської заборгованості у структурі активів підприємств. Так, О.М. Кіяшко вважає за потрібне внесення змін до П(С)БО 10 щодо більш чіткого розмежування поточної і довгострокової дебіторської заборгованості в структурі активів [2]. Проте ми не вважаємо дане питання не визначеним на нормативному рівні, оскільки надане досить чітке визначення оборотних і необоротних активів, де вказується критерій оцінки їх розмежування за терміном отримання економічної вигоди. Крім того, Інструкція № 291 повністю відповідає даному принципу розподілу дебіторської заборгованості, якою передбачено їх віднесення до різних класів [11], а Методичними рекомендаціями № 476 регламентується їх відображення у балансі відповідно у розділах 1 «Необоротні активи» і 2 «Оборотні активи» [12]. Отже, підхід до обліку дебіторської заборгованості в Україні повністю відповідає принципу розмежування активів за ознакою ліквідності.

Однак існує проблема формування моделі організації обліку розрахунків за товарними операціями за контр-

актами. Виділення в новому стандарті МСФО (IFRS) 15 понять «контрактні активи» і «контрактні зобов'язання» потребує формування облікової моделі їх відображення в системі рахунків і реєстрів бухгалтерського обліку. Документальне забезпечення обліку і контролю товарних операцій відіграє важливий фактор прозорості інформації бухгалтерського обліку для здійснення якісного контролю та оцінки достовірності і законності їх відображення, формування обліково-аналітичного забезпечення управління грошовими потоками у частині розрахунків з покупцями за товарними операціями.

Загалом підтримуючи підходи, розглянуті в роботі В. Скільця [13, с. 7], пропонується така послідовність дій щодо організації управління ризиками в системі обліку дебіторської заборгованості на основі автоматизованих процесів: 1) створення інформаційної бази дебіторської заборгованості учасників розрахунків; 2) проведення зустрічної перевірки взаємних вимог та зобов'язань і знайдення найбільш раціональних способів погашення взаємної заборгованості; 3) проведення взаємозаліків з метою поступового скорочення обсягів заборгованості; 4) організацію управлінського обліку та звітності розрахунків з покупцями і замовниками за товарними операціями, де модератором і учасником процесу управління комерційними ризиками має бути відділ продажів.

Розроблення оптимальної політики управління розрахунками за товарними операціями є важливою проблемою, що потребує глибокого вивчення. Одним з інструментів фінансового моніторингу й управління дебіторською заборгованістю ми вважаємо визначення допустимого рівня коштів підприємства, які можуть бути вилучені на дебіторську заборгованість. При встановленні підприємствами цього показника при організації і веденні обліку розрахунків за товарними операціями потрібно здійснювати контроль відповідності контрагентів таким критеріям: 1) платоспроможність покупців; 2) фінансова відповідальність контрагентів; 3) допустимий рівень загальної суми дебіторської заборгованості та доля контрагентів у ній.

Ризик несплати боргу за розрахунками з покупцями вимірюється оцінкою рівня невизначеності як базового фактору виникнення ризику, що характеризує його економічну сутність саме як кредитного ризику, який є елементом підприємницького ризику. З метою усвідомлення ступеня комерційного ризику необхідне моделювання кредитних відносин між кредитором та позичальником у сфері комерційного (товарного) кредитування.

Оскільки бухгалтерський облік є системою ідентифікації і оцінки об'єктів обліку з метою формування інформаційного продукту для прийняття управлінських рішень, важливим етапом організаційного моделювання системи є визначення ризик-факторів виникнення інформаційної асиметрії бухгалтерських даних, здатних не тільки вплинути на достовірність фінансової звітності, але й спричинити збитки, пов'язані з:

- а) недостовірністю інформаційної основи аналізу й оцінки фінансового стану підприємств;
- б) юридичними претензіями контрагентів у зв'язку з діями або бездіяльністю у виконанні контрактів;
- в) фіскальними вимогами, спричиненими недостовірним відображенням фінансового результату, а отже неправильного визначення бази оподаткування податками на додану вартість і прибуток та розміру цих податків, яке фіскальні органи трактують як приховування сум податків, що підлягають сплаті у встановлені терміни.

Рекомендованими для використання реєстрами бухгалтерського обліку не передбачається форма накопичення інформації про розрахунки з дебіторами і кредито-

рами за товарними операціями різного рівня деталізації й узагальнення. На нашу думку, це не заперечує можливості самостійної розробки та затвердження підприємствами внутрішньогосподарського формату розкриття інформації з урахуванням специфіки та інформаційних потреб управління. Такий облік доцільно здійснювати позиційним способом в розрізі покупців і замовників за групами ризику.

З прийняттям нової редакції Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» від 05.10.2017 р., яким передбачається введення в практику складання фінансової звітності підприємств Звіту з управління, інформація про стан розрахунків з дебіторами стає актуальним джерелом формування звіту. Виходячи з цього, з метою удосконалення обліку дебіторської заборгованості для цілей управління ризиками вважаємо за необхідне підготувати методичних рекомендацій, яка має передбачати наступні напрями:

- розмежування дебіторської заборгованості і контрактних активів на рахунках бухгалтерського обліку;
- розроблення варіантної методики документального відображення операцій в обліку;
- розроблення методики визначення коефіцієнту допустимої межі довгострокової дебіторської заборгованості, яка не підтверджена цінними паперами;
- формування підходів щодо класифікації дебіторської заборгованості підприємств і вибору методу нарахування резерву сумнівних боргів як інструменту облікової політики щодо ідентифікації кредитних підприємницьких ризиків;
- розширення механізму управління дебіторською заборгованістю шляхом залучення інноваційних інструментів та використання найкращих прикладів вітчизняної і зарубіжної практики.

Висновки. За результатами дослідження отримані такі висновки:

1. Невизначеність як базовий фактор виникнення комерційного ризику потрібно розглядати як якісну

характеристику середовища, у якому здійснюється будь-яка підприємницька діяльність. Відповідно до концептуальних положень теорії інституціоналізму і теорії агентського впливу невизначеність (ризик) формується у тому числі факторами загального (інституційного) й опосередкованого (індивідуального або агентського) впливів.

2. Основним ризиком комерційного (товарного) кредитування є кредитний ризик, оцінювання якого у разі індивідуального ризику передбачає оцінювання кредитоспроможності позичальника, а у разі портфельного оцінювання – ризику дебіторської заборгованості підприємства. Тому з метою підвищення оперативності прийняття рішень у цьому випадку необхідно оцінювати ступінь ризику дебіторської заборгованості.

3. Вексельні розрахунки є дієвим інструментом управління дебіторською заборгованістю і планування грошового потоку суб'єктів господарської діяльності. Їх використання дає змогу знизити ризики через гарантію оплати і потребує поширення в практиці розрахунків. Заслужовує на більш широке застосування акредитивна форма розрахунків, особливо щодо сумнівних покупців і замовників.

4. Ефективному управлінню розмірами боргів сприяє раціональна організація обліку дебіторської заборгованості. Головне завдання обліку дебіторської заборгованості полягає у недопущенні прострочення термінів платежу та доведення заборгованості до стану безнадійної. Запропонована в роботі класифікація дебіторської заборгованості представляє науково-обґрунтований елемент організації обліку і управління. Раціональна організація бухгалтерського обліку передбачає розроблення робочого плану рахунків, який достатньою мірою має відображати і характеризувати всі особливості розрахунків з дебіторами.

Удосконалення обліку дебіторської заборгованості на основі управління ризиками потребує подальших наукових розробок методичного забезпечення, напрями яких знайшли обґрунтування у цій статті.

Список використаних джерел:

1. Губарик О.М. Вдосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Ефективна економіка*. 2010. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=295> (дата звернення: 22.11.2020).
2. Кіяшко О.М. Необхідність облікового забезпечення управління дебіторською заборгованістю. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 3 (93). С. 190–196.
3. Коблянська О.І. Методологічні аспекти обліку та аудиту дебіторської заборгованості. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2008. № 77. С. 28–34.
4. Маркус О.В. Оцінка ефективності інвестицій в дебіторську заборгованість. *Економічний вісник Донбасу*. 2013. № 1. С. 119–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_1_21 (дата звернення: 12.12.2020).
5. Верига Ю.А., Кривогуз А.О. Облік дебіторської заборгованості згідно з національними та міжнародними стандартами бухгалтерського обліку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2018. № 4. С. 104–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpusk_2018_4_15 (дата звернення: 16.12.2020).
6. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: Наказ Міністерства фінансів України від 08.10.1999. №237. Дата оновлення: 29.10.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text> (дата звернення: 18.07.2020).
7. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 22 «Вплив інфляції»: Наказ Міністерства фінансів України від 28.02.2002 р. № 147. Дата оновлення: 14.03.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (дата звернення: 12.12.2020).
8. Фінансові інструменти: Міжнародний стандарт фінансової звітності 9. URL: <https://news.dtki.ua/accounting/international-standards/46678> (дата звернення: 26.11.2020).
9. Журавльова Н.М. Облік дебіторської заборгованості в Україні та іноземних країнах. Основні відмінності. *Управління розвитком*. 2013. № 17. С. 11–13.
10. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua. (дата звернення: 21.07.2020).
11. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 № 291. URL: <https://docs.dtki.ua/doc/z0893-99> (дата звернення: 25.12.2020).
12. Про затвердження Методичних рекомендацій з перевірки порівнянності показників фінансової звітності: Наказ міністерства фінансів України від 11.04.2013. № 476. Дата оновлення: 15.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0476201-13#Text> (дата звернення: 16.09.2020).

13. Скіцько В.І. Моделі оцінювання обсягів реалізації продукції підприємства на засадах комерційного кредиту з урахуванням ризику: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.11. Київ, 2010. 20 с.

References:

1. Hubaryk O.M. (2010) Vdoskonalennya obliku debtors'koyi zaborhovanosti [Improving accounting for receivables]. *Efektivna ekonomika*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=295> (accessed 22 November 2020).
2. Kiyashko O.M. (2009) Neobkhidnist' oblikovoho zabezpechennya upravlinnya debtors'koyi zaborhovanisty [The need for accounting support for receivables management]. *Aktual'ni problemy ekonomiky*, no. 3 (93), pp. 190–196.
3. Koblyans'ka O.I. (2008) Metodolohichni aspekty obliku ta audytu debtors'koyi zaborhovanosti [Methodological aspects of accounting and audit of receivables]. *Visnyk Kyuyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*, no. 77, pp. 28–34.
4. Markus O.V. (2013) Otsinka efektyvnosti investytsiy v debtors'ku zaborhovanist' [Evaluation of the effectiveness of investments in receivables]. *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*. no. 1, pp. 119–122. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvd_2013_1_21 (accessed 12 December 2020).
5. Veryha YU.A., Kryvohuz A.O. (2018) Oblik debtors'koyi zaborhovanosti z hidno z natsional'nymy ta mizhnarodnymy standartamy bukhholders'koho obliku [Accounting for receivables in accordance with national and international accounting standards]. *Naukovyy visnyk Poltav'skoho universytetu ekonomiky i torhivli. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 4, pp. 104–111. (accessed 16 December 2020).
6. Pro zatverzhennta natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhholderskoho obliku 10 «Debtorska zaborhovanist'» [Position (standard) of record-keeping 10 «Account receivable»]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy, № 237, 08.10.1999. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99> (accessed 18 July 2020).
7. Pro zatverzhennta natsionalnoho polozhennia (standartu) bukhholderskoho obliku 22 «Vplyv inflatsiyi»: [Position (standard) of record-keeping 22 «Influence of inflation»]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy, № 147, 28.02.2002 p.. Data onovlennya: 14.03.2017. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0269-02#Text> (accessed 12 December 2020).
8. Finansovi instrumenty: Mizhnarodnyy standart finansovoyi zvitnosti 9. [International Financial Reporting Standard]. Available at: <https://news.dtk.ua/accounting/international-standards/46678> (accessed 26 November 2020).
9. Zhuravlova N.M. (2013) Oblik debtorskoi zaborhovanosti v Ukraini ta inozemnykh krainakh. Osnovni vidminnosti [Accounts for receivable in Ukraine and foreign countries. The main differences]. *Upravlinnia rozvytkom*, no. 17, pp. 11–13.
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: www.ukrstat.gov.ua (accessed 21 July 2020).
11. Instruksiya pro zastosuvannya Planu rakhunkiv bukhholders'koho obliku aktyviv, kapitalu, zobov'yazan' ta hospodars'kykh operatsiy pidpryyemstv ta orhanizatsiy [Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny. № 291. 30.11.1999. Available at: <https://docs.dtk.ua/doc/z0893-99> (accessed 25 December 2020).
12. Pro zatverdzhennya Metodichnykh rekomendatsiy z perevirky porivnyannosti pokaznykiv finansovoyi zvitnosti [On approval of Methodical recommendations for checking the comparability of financial reporting indicators]: Nakaz ministerstva finansiv Ukrayiny. № 476. 11.04.2013. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0476201-13#Text>. (accessed 16 September 2020).
13. Skits'ko V.I. (2010) Modeli otsinyuvannya ob'syahiv realizatsiyi produktsiyi pidpryyemstva na zasadakh komertsyynoho kredytu z urakhuvannyam ryzyku [Models for estimating the volume of sales of the enterprise on the basis of commercial credit taking into account the risk] (PhD Thesis), Kyiv.

ОРГАНИЗАЦИЯ УЧЕТА ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ

Аннотация. Статья посвящена оценке организации учета дебиторской задолженности как одного из важнейших элементов управления коммерческими рисками предприятий. Представлены динамика роста и средние показатели дебиторской задолженности в структуре оборотных активов промышленных предприятий Украины. Разработана классификация дебиторской задолженности как методическая основа организации бухгалтерского учета, контроля и управления дебиторской задолженностью промышленных предприятий. Для целей управления дебиторской задолженностью и рисками ее невозврата предложен учетный механизм информационного обеспечения. Концепция бухгалтерского учета дебиторской задолженности рассмотрена в условиях применения национальных и международных стандартов, что позволило сформулировать ряд рекомендаций по усовершенствованию учетного механизма с учетом их общих положений и подходов. Разработаны направления совершенствования системы учета с учетом групп риска и применения допустимого лимита дебиторской задолженности в составе оборотных средств и в отдельных группах дебиторов по уровням риска.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, классификация, коммерческие риски, информационное обеспечение, бухгалтерский учет, управление, организация учета.

ORGANIZATION OF ACCOUNTING RECEIVABLES IN THE RISK MANAGEMENT SYSTEM

Summary. In the industry of Ukraine, the tendency of growth of accounts receivable in the structure of working capital has long been preserved. Today it reaches over 65%. In the face of new threats posed by the pandemic, there are risks of capital loss and an even greater increase in commercial risks. The article is devoted to the assessment of the organization of accounting of accounts receivable as one of the most important elements of the management of commercial risks of enterprises. The dynamics of the growth of accounts receivable for the period from 2010 to 2019 and the average indicators of accounts receivable in the structure of working capital of industrial enterprises of Ukraine are given. A classification of accounts receivable in accounting has been developed for risk management purposes. The concept of accounting for accounts receivable is considered in the context of national and international standards, which made it possible to formulate a number of recommendations to improve the accounting mechanism. This indicates the presence of at least a duality of subjects of accounts receivable management: sales managers and accountants who are engaged in accounting estimates and cash flow control. Various tools and the subject of

activity of these subjects with a single object of management are indicated. At the same time, the need for common approaches to assessing the risk of default is indicated. The proposed classification of accounts receivable can be used to achieve uniformity in approaches to managing commercial risks. For example, when determining the form of payment or applying a system of bonuses for meeting the established payment deadlines. It is recommended to use more legally protected forms of payment – bills of exchange and letters of credit. An accounting mechanism for information support of risk management is proposed, which provides for the grouping and regrouping of accounts receivable by maturity. The directions of improving the accounting system, taking into account risk groups and the application of the permissible limit of accounts receivable in the composition of working capital and in certain groups of debtors by risk levels, have been developed.

Key words: receivables, classification, commercial risks, information support, accounting, management, organization of accounting.